

Zdzisława JASTRZĘBSKA

SŁOWNICTWO I SŁOWA

Streszczenie. W niniejszym artykule autor omawia znaczenie francuskiego terminu "vocabulaire" oraz jego powiązanie z leksykiem. Dla ułatwienia zrozumienia definicji "vocabulaire", przytoczono przyjęte podziały słów na puste i pełne, na wyrazy literackie i nieliterackie oraz na terminy ogólne i specjalne.

"Vocabulaire" jest wyrazem polisemicznym. W "Słowniku terminologii językoznawczej"¹⁾ hasło to odpowiada dwóm tłumaczeniom polskim: słownictwo i słownik.

Słownictwo; ang. vocabulary, fr. vocabulaire, niem. Wortschatz. Jest to ogół wyrazów (pierwiastków) istniejących w danym języku, jako znaków, które są przyporządkowane określonym pojęciom, w przeciwieństwie do gramatyki, jako nauki o sposobie ich zastosowania w wypowiedzeniu.

Słownik; ang. lexicon, vocabulary, fr. lexique, vocabulaire, niem. Lexicon. Termin ten ma dwa znaczenia. Po pierwsze jest w zasadzie synonimiczny ze słownictwem, poza tym używany jako inwentarz wyrazów (np. słownik Mickiewicza, słownik wojskowy). Po drugie, w językoznawstwie matematycznym przez słownik rozumie się zbiór wszystkich symboli (terminalnych i nieterminalnych), używanych przez daną gramatykę. W tym znaczeniu słownik byłby częścią gramatyki. Użycie dla polskiego terminu "słownik" dwóch wyrazów francuskich lexique i vocabulaire pozwala nam na lepsze zrozumienie treści polskiego pojęcia.

"Nouveau Petit Larousse"²⁾ wyróżnia dwie grupy zastosowania "vocabulaire". Może to być zespół słów należących do danego języka, nauki, sztuki, środowiska czy pisarza. Może też to być czysto formalne zgrupowanie wyrazów w formie książkowej.

P. Robert³⁾ jeszcze bardziej zawęża znaczenie tego słowa. Jest to albo książkowe ograniczenie wyrazów (vocabulaire français-polonais), albo ogół słów, którymi dysponuje dana osoba (enrichir son vocabulaire), bądź ter-

¹⁾ Gołąb Z., Heinz A., Polański K.: Słownik terminologii językoznawczej. Warszawa, 1970, s. 778.

²⁾ Nouveau Petit Larousse, Paris, 1969, s. 1080.

³⁾ Robert P.: Micro-Robert, Paris, 1971, s. 1142.

miny specjalistyczne odnoszące się do danej nauki, sztuki (vocabulaire juridique, sociologique, technique). Z określeń tych zauważamy, że P. Robert w przeciwieństwie do poprzednich autorów nie pojmuje słowa "vocabulaire" jako zespołu wszystkich wyrazów należących do danego języka, a tylko jako zespół słów używanych przez pojedynczego odbiorcę.

Najpełniejszą i najbardziej trafną definicję podał A. Sauvageot w "Portrait du vocabulaire français"⁴⁾. Dla twórców "Słownika terminologii językoznawczej"⁵⁾ "vocabulaire" zawierał wyłącznie słowa odpowiadające pojęciom. A. Sauvageot zauważył, że vocabulaire obejmuje nie tylko słowa, które oznaczają rzeczy lub istoty, słowa wyrażające procesy, ale również i elementy gramatyczne. Dla niektórych semantyków pojęcie "vocabulaire" w ogóle nie istnieje. I tak według P. Guiraud⁶⁾ pojęcia są wyrażone przez leksyk, tzn. znaki, z których każdy ma właściwość wywoływania w umyśle szczególnego wyobrażenia: pies, kanarek, jeść, czarny; znak jest nosicielem wyobrażenia i może je wywoływać. Związki i modalności są wyrażone przez znaki, które określają statut znaku leksykalnego. Zespół tych znaków tworzy gramatykę, która jest systemem klasyfikacji elementów rzeczywistości i związków, które zachodzą między nimi. Z powyższej definicji wynika, że to co A. Sauvageot zalicza do "vocabulaire", tzn. elementy gramatyczne, według P. Guiraud tworzy osobną dyscyplinę: gramatykę. Chciałabym w tym miejscu przypomnieć, że bardzo ceniony przez językoznawców słownik "Petit Robert"⁷⁾ stawia słowo leksyk na równi z "vocabulaire", obok innych bardziej specjalistycznych zastosowań tego terminu.

O leksyku wspomina również O. Ducháček⁸⁾. Według wymienionego lingwisty leksyk każdego języka nie jest zwykłą sumą słów, ale systemem, gdzie każde słowo ma swoje miejsce wedle zastosowań, i związków z innymi słowami. Ponieważ większość słów jest polisemiczna, ich dokładne znaczenia pojawiają się wyłącznie w kontekście ustalonym przez jedność i sens zdania lub przez sytuację, w której się nim posługuje. Jako przykład O. Ducháček podaje wyraz "operacja".

W. Doroszewski⁹⁾ również utożsamia leksyk z "vocabulaire". Leksyk, to zespół słów, zaś słowa to utrwalone społecznie znaki językowe tych elementów rzeczywistości, które zostały przez świadomość mówiących "przedmiotowo" wyodrębnione. W. Doroszewski również oddziela leksyk od elementów gramatycznych.

⁴⁾ Sauvageot A.: Portrait du vocabulaire français, Paris, 1964, s. 7.

⁵⁾ Gołąb Z.: ..., op.cit.

⁶⁾ Guiraud P.: La grammaire, Paris. 1958, s. 39.

⁷⁾ Robert P.: Le Petit Robert, Paris, 1973, s. 987.

⁸⁾ Ducháček O.: Le champ conceptuel de la beauté en français moderne, Praha 1960, s. 5.

⁹⁾ Doroszewski W.: Z zagadnień leksykografii polskiej, Warszawa, 1954, s. 5.

Dla zrozumienia tego podziału, chcemy przytoczyć Klasyfikację słów dokonaną przez A. Sauvageot¹⁰⁾. Dzieli on je na dwa typy: na słowa "pełne" i na słowa "puste". Słowa "pełne" to te, które obciążone są pojęciami bardziej lub mniej sprecyzowanymi, odnoszącymi się do doświadczeń i postrzeżeń. Słowa "puste" służą do gromadzenia, koordynacji i klasyfikacji pojęć według kategorii zmiennych w każdym języku. Słowa "puste" będą zatem odpowiadały wspomnianym wyżej znakom (elementom) gramatycznym, a "pełne" - leksykowi czy "vocabulaire". Różnica pomiędzy tymi dwoma typami polega na niemożności powiększenia liczby słów "pustych". Tak więc tylko klasa słów "pełnych" (tworząca leksyk) nie jest zamknięta. Są jeszcze rzeczy nie nazwane, zjawiska czy przedmioty nie odkryte, nauki o których być może nie mamy pojęcia. Ewolucja języka jest przecież ściśle związana ze zmianą rzeczywistości. Odzwierciedla ona życie umysłowe epoki, fakty historyczne, polityczne, społeczne, ekonomiczne i kulturalne danego narodu. Niektóre słowa nie są już codziennie używane, te, które oznaczają wymarłe czy wyniszczone zwierzęta, przedmioty, którymi się już nie posługujemy, urzędników czy podatki dawnych czasów. Ale nie należy sądzić, że słowa te nie wchodzi w skład leksyku. Używa się je przecież w szkolnictwie, są też one przedmiotem rozległych studiów historycznych, archeologicznych czy folklorystycznych. Z drugiej strony leksyk jest stale wzbogacany przez tworzenie neologizmów czy zapożyczenia z innych języków.

Według A. Martinet¹¹⁾, każdemu językowi odpowiada różna organizacja danych doświadczenia. Stąd też nie wszystkie języki mają tę samą liczbę słów.

A. Sauvageot¹²⁾ mówi o inicjatywach przedsięwziętych przez czasopismo "Vie et langage", przez Office du vocabulaire français i przez Comité d'Etudes des termes techniques français. Ankiety wykazały, że Francuzi skarżą się na brak słów. W słowniku francusko-węgierskim opublikowanym w 1932 i 1937 roku, część francusko-węgierska liczyła około 200 stron mniej niż węgiersko-francuska. Ale uczony węgierski również narzeka na ubóstwo słów swego ojczystego języka. Zatem nie zawsze można stwierdzić na podstawie ankiet, że jeden język jest bogatszy od drugiego. Ponadto poszczególne mówiący nigdy nie operuje całym słownictwem swego języka. W słownictwie tym jest bowiem mnóstwo terminów zrozumiałych wyłącznie dla tych, którzy otrzymali odpowiednie wykształcenie. Nawiązując do tego, A. Sauvageot¹³⁾ zaproponował podział wszystkich słów danego języka na dwie grupy: terminy ogólne i terminy specjalne. Terminy ogólne są używane przez większość mówiących, zaś specjalne tylko przez specjalistów (chodzi tu o język tech-

¹⁰⁾ Sauvageot A.: op.cit. s. 11-16.

¹¹⁾ Martinet A.: *Éléments de linguistique générale*. Paris, 1960, s. 16.

¹²⁾ Sauvageot A.: *Français écrit, français parlé*. Paris, 1962, s. 16.

¹³⁾ Sauvageot A.: *Portrait du vocabulaire français*. Paris, 1964. s. 27.

niczny, o żargony zawodowe itd.). Często terminy specjalne są nazywane technicznymi. Jako specjalne, nie należą do normalnego repertuaru słów, nie wchodzi w skład "ogólnych" słowników, a ich definicje można spotkać wyłącznie w dziełach dla specjalistów.

O. Ducháček w "Précis de sémantique" stwierdza, że z punktu widzenia stratyfikacji języka, można słowa podzielić na:

1. Literackie

- a) słowa języka wzniosłego, górnego, słowa akademickie,
- b) terminy techniczne,
- c) słowa książkowe, którymi posługujemy się wyłącznie w książkach i w prasie, ponieważ byłyby śmieszne w rozmowie,

2. Nieliterackie

- a) potoczne,
- b) ludowe,
- c) wulgarne,
- d) specjalne, przejęte przez ludzi wykonujących ten sam zawód,
- e) gwarowe,
- f) dziecięce.

Jest bardzo mała liczba słów, których zawartość semantyczna byłaby absolutnie stała i określona z dokładnością. Są to zwłaszcza:

1. Słowa zwane intelektualnymi, takie jak liczebniki (jeden, podwójny), słowa techniczne (rzeczownik, podmiot, atom, okulista).

2. Wyrażenia skostniałe.

Słowa intelektualne są przeważnie monosemiczne i tak na przykład terminy techniczne danego specjalnego języka mają tylko jedno znaczenie. Słowa te bardzo rzadko mają synonimy, z wyjątkiem terminów technicznych (voyelles vélaires-postérieures, palatales-antérieures). W tym przypadku chodzi raczej o tautonimię¹⁴⁾ niż o synonimię, ponieważ każdy specjalista posługuje się tylko jednym z tych dwóch terminów o podobnym znaczeniu, znając oczywiście drugi. Słowa intelektualne są ponadto pozbawione jakiegokolwiek afektywności co jednak nie wyklucza ich ekspresywności. Dotyczy to zwłaszcza terminów technicznych, które są często opisowe, a w konsekwencji, bardziej lub mniej ekspresywne.

Z powyższymi rozważaniami związane jest określenie terminologii technicznej dokonane przez Ch. Bally¹⁵⁾. Według ww. obejmuje ona zespół słów obcych językowi ogólnemu i oznaczających rzeczy bezosobowo, z dokładnością i precyzją. Oczywiście nie należy zapominać, że pojęcie terminologii technicznej odnosi się bądź do zawodów bądź do nauk. Pod nazwą "języka"

¹⁴⁾ Ibidem s. 43, tautonimy - słowa mające to samo znaczenie (jako absolutnie doskonale synonimy, ale z których mówiący używa tylko jedno, znając dobrze inne).

¹⁵⁾ Ch. Bally: *Traité de stylistique française*, Genève-Paris 1951, s. 237.

zawodów Bally rozumie wszelkie terminy techniczne ukształtowane przez robotników i artystów. Jest tyle tych terminologii, ile jest sztuk i zawodów, a ich liczba podwoiłaby najbardziej kompletne słowniki. Jednak te terminy nie są takie same jak terminy tworzone przez czystą naukę; tworzą je bowiem ludzie, których kultura czy usposobienie nie nakłaniają do zapożyczania słów z greki czy z łaciny. Artysty i robotnicy oznaczają przedmioty odpowiadające ich zajęciom poprzez słowa z języka ogólnego, używając metafor często bardzo śmiałych. Ten termin zawodowy nigdy nie ma zabarwienia słowa naukowego, prawie zawsze zawiera jakąś barwną cechę. I tak wykonawcy bardzo często personifikują narzędzia i przedmioty, którymi się posługują, nadając im nazwy zwierząt, osób itp.

Również i nauki tworzą własne terminologie, bardziej lub mniej międzynarodowe, zwłaszcza poprzez neologizmy zaczerpnięte z greki czy łaciny.

Ch. Bally radzi nam nie mieszać dwóch różnych pojęć, to znaczy terminologii naukowej i języka naukowego. Ten ostatni odzwierciedla w istotny sposób działanie czysto intelektualne myśli, zaś terminologia naukowa wyraża poprzez swe terminy rzeczy i fenomeny obce codziennemu życiu w trzech czwartych nie jest rozumiana przez ogół.

Należy zaznaczyć, że w naszej epoce każdy jest odbiorcą kilku technik¹⁶, i tak każdy mówiący posiada powierzchowną znajomość technik najbardziej rozwiniętych, takich jak radio-telewizja, motoryzacja, lotnictwo, kinematografia, astronautyka, telekomunikacja, fotografika czy też medycyna z chirurgią. Efekty lingwistyczne tej mutacji są poszerzone w proporcjach trudnych do ustalenia poprzez rozpowszechnienie środków nauczania, informacji i reklamy.

W niniejszym artykule chciałam przedstawić znaczenie francuskiego wyrazu "vocabulaire". W najszerszym zakresie będzie to zespół wszystkich słów wchodzących w skład danego języka, słów wyrażających określone pojęcia. Natomiast elementy służące do łączenia poszczególnych słów w logiczne całości będą należały do gramatyki. W artykule użyłam również terminu "leksyk", gdyż wielu autorów podaje te same treści pod nazwami "vocabulaire" i "leksyk". Leksyk każdego języka nie jest zamknięty. Każdy mówiący może wnieść jakieś nowe słowo, o ile zostanie ono zaakceptowane przez ogół odbiorców. Jednocześnie należy pamiętać, że nikt z nas nie zna wszystkich słów danego języka, gdyż istniejący zasób wiedzy przewyższa ludzkie możliwości jej przyswojenia.

Dlatego też ucząc języka obcego staramy się, aby studenci przyswoili jak największą ilość ogólnych znaków leksykalnych oraz terminy techniczne, związane z ich kierunkiem studiów.

Ponieważ większość słów jest polisemiczna, należy podawać je w odpowiednim kontekście lub posługiwać się nimi w określonej sytuacji, bo do-

¹⁶) Mitterand R.: Les mots français, Paris, 1968, s. 92-93.

piero wówczas poznajemy ich dokładne znaczenia. Musimy też zwrócić uwagę na to, że określony specjalista stosuje zawsze właściwy sobie termin, znając ich synonimy.

Chciałabym również przypomnieć o dokonanych przez P. Guiraud i W. Doroszewskiego całkowitym oddzieleniu znaków leksykalnych od gramatycznych negowanym przez A. Sauvageot. Podział ten mógłby sugerować osobne traktowanie w pracy dydaktycznej spraw gramatycznych i leksykalnych, z czym nie należy się zgodzić, gdyż to znaki gramatyczne pozwalają nam na tworzenie komunikatu.

W artykule wspomniałam również, że znaki gramatyczne danego języka tworzą system zamknięty, w związku z czym teoretycznie można je poznać w czasie dłuższego procesu kształcenia. Trudność stanowi fakt, że każdy język posiada własny, specyficzny system gramatyczny i na to należy zwracać uwagę od pierwszych lekcji. Znak leksykalne natomiast, ze względu na wzrost doświadczeń człowieka, ulegają znacznemu powiększeniu, dlatego też, chcąc dobrze opanować język, należy mieć z nim stały kontakt poprzez słuchanie radia, płyt, taśm, oglądanie filmów w wersji oryginalnej czy też poprzez lekturę prasy i pozycji książkowych.

LITERATURA

- [1] Bailly Ch.: *Traité de stylistique française*. Genève-Paris, 1951.
- [2] Doroszewski W.: *Z zagadnień leksykografii polskiej*. Warszawa, 1954.
- [3] Ducháček O.: *Le champ conceptuel de la beauté en français moderne*. Praha, 1960.
- [4] Gołąb Z., Heinz A., Polański K.: *Słownik terminologii językoznawczej*. Warszawa, 1970.
- [5] Guiraud P.: *La grammaire*. Paris, 1958.
- [6] Martinet A.: *Éléments de linguistique générale*. Paris, 1960.
- [7] Mitterand H.: *Les mots français*. Paris, 1968.
- [8] *Nouveau Petit Larousse*. Paris, 1969.
- [9] Robert P.: *Le petit Robert*. Paris, 1973.
- [10] Robert P.: *Micro-Robert*. Paris, 1971.
- [11] Sauvageot A.: *Français écrit, français parlé*. Paris, 1962.
- [12] Sauvageot A.: *Portrait du vocabulaire français*. Paris, 1964.

ЛЕКСИКА И СЛОВА

Резюме

В статье обсуждается значение французского термина "vocabulaire" а также его связи с лексикой. Для облегчения понимания определения "vocabulaire" приводится принятое подразделение слов на пустые и полные, на литературные и внелитературные слова, также на термины общие и специальные.

VOCABULARY AND LEXICAL ITEMS

S u m m a r y

The article deals with the meaning of French term "vocabulaire" and its connection with the lexics. To make the definition of the word "vocabulaire" comprehensible, accepted repartition of words into meaningful and meaningless, literary and non-literary, and of terms into general and special, has been given.